

K VPRAŠANJU KAVRI POLŽEV V SLOVANSKIH NAJDBAH*

J. SLAMA

Posvečeno prof. Lj. Karamanu ob sedemdesetletnici

Za študij trgovskih stikov v prazgodovini in na začetku srednjega veka imajo nenavaden pomen taki predmeti, pri katerih moremo zagotovo določiti kraj njihovega izvora. K tem pripadajo tudi kavri polži, lupine nekaterih svedrenjakov (?) rodu *Cypraea* Lam., katerih domovina je Indijski ocean, zlasti pa zalivi na obeh straneh Arabskega polotoka.¹ Pojav teh polžev v evropskih najdiščih je privedel vrsto raziskovalcev k pravilnemu sklepu o obstoju daljnje trgovine že v prazgodovini, tudi ko pota, po katerih so ti prispeli v Evropo, povečini še niso bila poglobljeno določena.² Očitno je, da pri vsaki najdbi ne bo mogoče računati z naravnostnim uvozom, marveč s trgovino, ki so jo posredovale dežele, katere so imele tak naravnosten stik.

Nujno si je treba ogledati predvsem razširjenost posameznih najdb, pri čemer omenjam, da se omejujem le splošno na 8.—12. stoletje. Iz dostopne

* Ta spis je nastal v seminarju za slovansko arheologijo na Karlovi univerzi v Pragi pod vodstvom prof. J. Eisnerja. Njemu se tudi zahvaljujem za vrsto informacij.

¹ Školjkice, ki jih najčese nahajamo v slovanskih objektih, navadno označujejo kot *Postularia* (*monetaria*) *moneta* (L.): H. Mitscha-Märheim, *Gräberfunde am Kirchenberg in Bad Deutsch-Altenburg, N.-Ö., Arch. Austriaca* 18, 1955, 41, ali kot *Monetaria* (*monetaria*) *moneta* (L.): J. Hadži, *Lupine kavrijev v grobovih starih Slovanov na Ptujskem gradu. Pripombe zoologa. Arheološki vestnik* IV/1, 1953, 69. K naravoslovni razvrstitvi glej: K. A. v. Zittel, *Grundzüge der Paläontologie, I. Abteilung: Invertebrata, München-Berlin* 1910, 405. — Kot domovino recentnih vrst teh živali soglasno vsi raziskovalci označujejo Indijski ocean. Iskanje recentnih vrst v Sredozemskem morju, kot so poskušali nekateri raziskovalci, se je izkazalo kot neosnovano. Glej P. Čaplovič, *Slovanske pohrebišče v Nitre pod Zoborom, Slovenská archeologia* II, 1954, 31; W. Hołubowicz, *Opole w wiekach X—XII, Katowice* 1956, 284; J. Korošec, *Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu, Ljubljana* 1950, 85, pozn. 147; J. Pastor, *Belobrdské pohrebiště v Somotore, Slov. archeológia* III, 1955, 276. Kritiko o tem je napisal J. Hadži, l. c., 69.

² Od važnejših del navajam: Schwentz, *Über die Einführung von Kauris und verwandten Schnecken-schalen als Schmuck in Westpreussen zur vorg. Zeit, Mitt. d. Westpreu. Geschichtsvereins* I, 1902, 10—12; J. Hadži, l. c., 66—74; V. N. Jastrebov, *Ljadinskij mogil'nik, Materialy po archeologii Rosiji* n. 10, Peterburg 1895, 47—48; J. Korošec, l. c., 85; W. Łęga, *Kultura Pomorza we wczesnym sredniowieczu na podstawie wykopalisk, Toruń* 1930, 181; H. Mitscha-Märheim, l. c., 41—42; L. Niederle, *Život starých Slovanů* I, 2, Praha 1915, 631; *Zd. Váňa, Maďari a Slované ve světle archeologických nálezů X.—XII. století, Slov. archeologia* II, 1954, 60—61; T. Voigt, *Grosse Porzellanschneckenhäuser in vorgeschichtlichen Gräbern, Jahreschrift-Halle* 36, 1952, 175—176.

mi literature morem ugotoviti njih nahajališče na ozemlju, odvisnem od Kavkaza, pri čemer ležijo posamezni kraji na Ruskem v glavnem v dveh pasovih. Južni pas, v celem z maloštevilnimi najdbami, se razprostira od Tambovska po zahodni in severni Ukrajini; severni, mnogo številnejši pa, z najdišči od Bolgara preko Vladimira do primorskih dežel severozahodno od Novgoroda in Pomorja.³ K temu pasu moremo šteti tudi maloštevilne poljske in skandinavske najdbe.⁴ Samostojno skupino tvorijo številna najdišča v Karpatski kotlini in posamezne najdbe, ki segajo še dalje na zahod do Avstrije in Češkega.⁵

³ Brovarki: V. V. Chvojko, Raskopka mogilnika pri s. Brovarki, Gadjanskago ujezda, Poltavskoj gub., Drevnosti XX—2, Moskva 1904, 40—48; Grodno: N. N. Voronin, Drevneje Grodno, Materialy i issledovanija po arch. SSSR nr. 41, Moskva 1954, 179; Charivki: D. T. Berezovec, Charivskij skarb, Archeologija (Kyjev) 6, 1952, 118; Nicacha: Je. Meľnik, Raskopki kurganov v Charkovskoj gubernii 1900 do 1901 g., Trudy XX archeologičeskogo sjezda v Charkove I, Moskva 1905, 699; Olgin Krest: N. N. Gurina, Archeologičeskije issledovanija v Karelii i v leningradskoj oblasti, Kratkije soobščeniija IIMK 51, 1953, 50; Tver: A. Spicyn, Raskopki bliz dĕr. Dudenevoj Tverskogo ujezda, Izvĕstija imp. arch. kommissii 6, 1904, 6—11, tab. I, 3; Zakolpje: N. Makarenko, Novlenskij i zakolpiskij mogilnik vladimirskoj gubernii, Vladimir 1908, 60; vrsto nahajališč navaja Jastrebov, l. c., pozn. 330—334; iz severne Rusije pozna kavrije Conwentz, l. c., 12; pri severnih Radimičih navaja najdbe A. Spycyn, Radimičeskije kurgany — znám z Niederla, l. c., 651; najdbe v ruskem Baltiku omenja V. Sĕdov, Ėtničeskij sostav naselenija severo-zapadnyh zemel Velikago Novgoroda, Sovĕtskaja archeologia XVIII, 1953, 198, pozn. 9; nahajališča v Vjatičih omenja A. V. Arcichovskij, Kurgany vjatičej, Moskva 1950, 100.

⁴ Gruzno: W. Łęga, l. c., 180; Opole: W. Hołubowicz, l. c., 253; Wolyn: J. Kostrzewski, Kultura prapolska, Poznań 1947, 184; Björkö: G. Jacob, Die Waaren beim arabisch-nordischen Verkehr im Mittelalter, Berlin 1891, 27.

⁵ Češka: Čakovice: nepubl., shranjeno v Nar. muzeju v Pragi, i. č. 54726; Libice: R. Turek, Slavnikova Libice, Praha 1946, 53; Moravska: najdba z Rebesovic je problematična, kajti iz prvotnega poročila o njej ni moč dognati, za kakšno školjko gre; B. Dudík, Über die alten heidnischen Begräbnisplätze in Mähren, Sitzungsberichte d. K. Akad. Wien XII, 1854, 476; Slovaška: Nesvady (poprej Naszvad): B. Szőke, Honfoglaláskori magyar sírok Pozsonyvezekényen, Uj magyar múzeum V, 1944, 51; Nitra: P. Čaplovič, l. c., 12—22 (grobovi št. 58, 40, 73, 95, 96, 150, 146); Rusovce (prej Oroszvár): Zd. Váňa, l. c., 79; Somotor: J. Pastor, l. c., 279 (grob 18); Vozokany: J. Eisner, Prehistorický výzkum na Slovensku a Podkarpatské Rusi r. 1935, Sbor. muzeálnej slovenskej spoločnosti XXX, 1936, 88. Ogrska: Bodrog-Vécs: J. Hampel, Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn, Braunschweig 1905, I, 825; Csorna: J. Hampel, l. c., 485; Halász: J. Eisner, Slovensko a Podkarpatská Rus v době hradištní, Obzor praeistorický IV, 1925, 66 (kauri?); Halimba-Cseres: G. Török, Halimba-Cseres X—XII, századi temetője, Folia archaeologica VI, 1954, 96; Kiskunhalas-Bodoglárpuszta: M. Bárányné Oberschall, A kiskunhalas-bodoglárpusztai középkori ezüstdület, Magyar múzeum 1945, 21; Mindszent-Koszorusdülb: G. Csallány, Neuere Funde der ungarischen Landnahme aus der Umgebung von Szentés, 191; Piliň I: J. Hampel, l. c., II, 876/877; Rábé: J. Hampel, l. c., II, 659; Szarvas I: E. Krecsmárik, Régibb középkori temetőkről Szarvas határában, Archaeol. Értesítő XXX, 1910, 172—178, tab. I, 3; Székesfejérvár Demkóhégy II: J. Hampel, Ujabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről, Budapest 1907, 204; Székesfejérvár Demkóhégy III: J. Hampel, Ujabb, 205; Szentés-Szent László: M. Széll, Les cimetières du XIème siècle aux environs de Szentés, Folia archaeologica III—IV, 1941, 256—265 (grobovi 26, 63, 74, 75, 76, 84, 90); Szob-Koliba, Le cimetière des Xe et XIe siècles de Szob-Koliba, Folia archaeologica VIII, 1956, 126—127; Szob II: A. Balogh, Mindennapi élet Szent István korában, Eml. Sz. István király III, Budapest 1958, 589; Eger (Jager), Mezőtúr in Zalkold navajata kot nahajališče kavri polzev Zd. Váňa, l. c., 61. Avstrija: Kirchenberg: H. Mitscha-Märheim, l. c., 40. Jugoslavija: Bijelo Brdo: J. Brunšmid, Hrvatske sredovječne starine, Vjesnik

Če si ogledamo datiranje posameznih najdb iz Rusije, oprto na zadevno gradivo, ugotovimo, da so najstarejše najdbe iz 8. in 9. stoletja predvsem v južnem pasu najdišč (n. pr. Brovarki, Charivki), medtem ko izvirajo v severnem pasu najdbe iz 10.—15. stoletja (ena najmlajših je v Grodnu). Sorazmerno dobro so datirane tudi nekatere litavske najdbe in najdba iz Skandinavije, kajti spremljajo jih tako imenovani kufiški novci. V čas od 10. do 12. stoletja sodijo tudi maloštevilne poljske najdbe, katerih datiranje je n. pr. v Opolu oprto na zanesljivo stratigrafijo. V Karpatski kotlini poznamo kavri polže tako v najdbah iz staromadžarskega okolja iz prve polovice 10. stoletja (n. pr. Halimba-Cseres, Mindszent-Koszorusdülo, Györu i. dr.), kakor tudi v najdbah belobrdске kulture in v najdbah, ki so časovno z njo vzporejene. Kavri polže najdemo po delitvi Váňa v vseh treh fazah te kulture, najštevilnejši pa so v starejši in srednji fazi.⁶ V mlajši fazi imamo nekatere najdbe datirane že z novci, tako n. pr. na pokopališču Bijelo Brdo. Da se kavri javljajo še v mlajših periodah, dokazuje najdba iz Kiskunhalas-Bodoglárpuszta.

Polži kavri so, kot smo že rekli, v Evropi import. Pri pregledu njihovih najdb v Karpatski kotlini se javlja vprašanje, ali naj iščemo stike z najdbami polžev v Pomorju ali v južni Rusiji (za uvoz preko Bizanca namreč ni v najdbah dokaza). Zd. Váňa dokazuje glede na pomanjkanje tujih novcev, najdenih v Karpatski kotlini v belobrdski in staromadžarski kulturi v dobi razvite evropske trgovine z vzhodom, katere dokaz so v severni in srednji Evropi najdbe zakladov lomljenega srebra, da je bila ta kotlina dežela trgovskega prometa.⁷ Mogoče je zaslediti docela gotove dokaze za stik z območjem najdb lomljenega srebra, čeprav so redki. Po dokazih, ki jih navaja Váňa, je treba opozoriti n. pr. na uhanе s tremi valjastimi jagodami na grobišču v Nitri pod Zoborom.⁸ Prav tako najdemo S-uhane z žlebičasto S-zanko na vzporednem ozemlju od Pomorja do Karpatske kotline.⁹ Ali moremo videti dokaz za neposredni stik obeh območij v neštevilnih najdbah uhanov iz žice, zavite v obliki osmice, ostane zaenkrat odprto vprašanje, saj poznamo podoben uhan tudi iz Rusije.¹⁰ Prav najdbe novcev ogrskih

hrvatskoga arheološkoga društva, n. s. VII, 1903/4, 47 (grobovi: 78, 93, 107, 113); Ptujski grad: J. Korošec, l. c., 145—154 (grobovi: 81, 97, 125); Veliki Bukovac, J. Brunšmid, l. c., 86.

⁶ Zd. Váňa, l. c., 78—82.

⁷ Zd. Váňa, l. c., 76.

⁸ P. Čaplovič, l. c., 31, tab. XII, 4.

⁹ Popis poljskih najdb podajata Łęga, l. c., 123—124, in Z. A. Rajewski, Przegład archeologiczni VI, 1937, 61—62. Nadaljnje najdbe poznamo z Jelonek, Końskich, Lutomińska, Nieporęcie, Ostrowa Lednickega, Samborzca in W. Strzemieszyc. Popis čeških najdb je sestavil K. Dinklage, Altböhmen und Altmähren 2, 1941, 85—86. K njemu je nujno dodati Byždov, Horní Stakory, Prahu V., Reporyje, Starý Hrádek, Třebeň in Zelčany. Slovaške najdbe je zbral V. Budínský-Krička, Prvé staroslovenské radové pohrebištia v Turci a Liptove, Turč. Sv. Martin 1944, 26. Madžarska najdišča opisuje Zd. Váňa, l. c., 61. Glej tudi K. Musianowicz, Świątowit XX, 1948/49, 144—146.

¹⁰ Poljska: Buczk: J. Kamińska, Prace i materiały 1, 1956, tab. XLIX, 4. Końskie: J. Gąssowski, Materiały wczesnośredniowieczne II, 1950, tab. XIII, 7. Lužki: K. Musianowicz, Wiad. archeologiczne XVII, 1950/51, tab. LVI, 8; Slovaško: J. Pastor, Vlastivedný sborník I, Košice 1955, tab. XXII, levo zgoraj. Madžarska: Piliň I: J. Hampel, Ujabb, tab. 71, 1, 3. Rusija: Zakolpské pohřebiště: N. Makarenko, l. c., obr. 9.

kraljev na poljskih grobiščih dokazujejo stik med obema območjema.¹¹ V nekaterih predmetih iz Karpatske kotline, od katerih so znani podobni tudi v najdbah lomljenega srebra, za katere pa manjkajo neposredne vežočne najdbe, bo nujno treba iskati posredno zvezo z vzhodno Evropo (pletene ogrlice i. dr.).¹² Te poti na vzhod so bile oživiljene po prihodu Madžarov na Ogrsko in po njih so prišle v to območje n. pr. zapestnice z živalskimi glavami. Smer teh poti nam dobro kaže najdba zaklada samanidskih novcev iz okolice Chusta, ki leži na trgovski poti, vodeči ob Tisi v Bukovino.¹³ Ostane pa vprašanje, ali je ta oživitev stikov z vzhodom bila kratkotrajna, ali pa je trajala vse 10. stoletje. Vrsta raziskovalcev se nagiblje k drugi možnosti, kot n. pr. N. Fettich po dognanju študija mečev ali Zd. Váňa po študiju steklene industrije.¹⁴ Sorazmerna številnost kavri polžev v drugi polovici 10. stoletja, ki so mogli priti v Karpatsko kotlino edino po teh poteh z vzhoda, nasproti docela redkim najdbam v prvi polovici, bi temu tudi pritrjevala.

Težko je ob današnjem znanju določiti poti, po katerih so kavri polži prišli na Češko. Spremno gradivo obeh čeških najdb jih dovoljuje datirati v splošnem v drugo polovico 10. stoletja. Že omenjena številnost teh polžev v Karpatski kotlini vsiljuje vprašanje, ali nimamo v tem dokaza za stik Češke s tem območjem. Belobrdskih odmevov je pa v čeških deželah zelo malo. Edino belobrdsko gradivo, kot se zdi, bi bil zaklad pletenih zapestnic iz Babic na Moravskem.¹⁵ Interpretacija R. Turka o žičnem krogu s Horních Loman na Žatecku na Češkem kot belobrdski zapestnici ni docela prepričljiva in avtor sam misli o njej kot o eni izmed več možnosti.¹⁶ Nasprotno pa bi skupni izvor križca z Opočnice pri Poděbradích, ki ima nekatere oblikovne podobnosti z najdbami v Karpatski kotlini, kazal na belobrdsko kulturo.¹⁷ Včasih gledajo odmeve belobrdske kulture pri nas tudi v ploščatih obročastih prstanih.¹⁸ Končno se je treba spomniti najdbe S-uhanov s široko raztolčeno S-zanko na grobišču pri sladkorni tovarni v Libici, ki navidezno spominja na S-uhane nitranskega tipa.¹⁹ Ni nezanimivo, da izvira iz istega grobišča kot kavri polž. Ta polž je bil najden v grobu skupaj s cinastim nakitom, ki po mnenju nekaterih raziskovalcev spominja na srebrasto in zlatarsko tehniko jugovzhoda.²⁰ H. Mitscha-Märheim je ob analizi najdbe kavri polžev na Kirchenbergu izrazil mnenje, da so kavri

¹¹ Na primer na grobišču v Brześciu Kujawskim: K. Jażdżewski, *Z otchlani wieków VIII*, 1933, 69. Večina teh novcev pa je poznejša.

¹² Zd. Váňa, l. c., 84.

¹³ J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, 278.

¹⁴ N. Fettich, *Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn*, Budapest 1937, 195—198. Zd. Váňa, l. c., 85.

¹⁵ A. Zelnitius, *K výzkumu Velehradu — Starého města*, Sborník velehradský n. ř. 12, 1941, 76—77, obr. 55, 56. J. Eisner, *Čas. nár. musea v Praze CXVI*, 1947, 159.

¹⁶ R. Turek, *Slovanské osídlení Chebska*, *Obzor praehistorický XIV*, 1950, 435 in 434.

¹⁷ Zd. Váňa, l. c., 60.

¹⁸ R. Turek, *Slovanské osídlení*, 432.

¹⁹ Fotografije gl. pri R. Turku, *Libice*, tab. III, 6. Nitranski tip nam pomeni S-uhan s široko tolčeno S-petljo.

²⁰ R. Turek, *Libice*, 55.

dokaz iste trgovine, katere sledovi so tudi najdbe zaklada lomljenega srebra.²¹ To opazovanje je pravilno, kolikor zadeva uvoz kavri polžev v Evropo vobče, ni ga pa moči sprejeti za reševanje vprašanja poti, po katerih so bili kavri dalje razvažani po Evropi. Zelo težko je moči domnevati, da so bili ti polži uvažani na Češko s severa, čeprav je Češka imela stike s poljskim območjem zakladov lomljenega srebra, kajti kavri so na Poljskem docela redek pojav in teritorialno Češki najbližja najdba v Opolu kvečjemu iz 11. stoletja. V čeških najdbah kavri polžev bo treba tedaj nujno videti enega izmed redkih dokazov za stik s Karpatsko kotlino oziroma z belobrdsko kulturo.

Nujno se je treba zavedati, da so kavri polži znani v Evropi iz najdb iz vsega praveka.²² Pojasnitev nenavadno velikega števila najdb v 9. do 11. stoletju bo nujno treba iskati v oživitvi trgovskih vezi z jugovzhodom, ki je tedaj postal domena Arabcev. Zgodovinska poročila, ki jih imamo o arabski trgovini sicer ne govorijo o izvozu kavrijev, kar pa ne more ugovarjati naši trditvi.²³ Tudi ni nezanimivo, da ruska najdišča kavri polžev prav tako vedno ležijo ob trgovskih poteh, kakor jih je zarisal za 10. do 12. stoletje B. A. Rybakov, in da je območje z največjim številom najdb istovetno z območjem največjega števila najdb kufiških novcev.²⁴ V Litvi in Skandinaviji najdemo vobče kavrije prav v le-teh najdbah s kufiški novci. Po isti poti je bil prinesen n. pr. v Opolo tudi morski biser iz Indijskega oceana.²⁵ V ruskih najdbah so tudi kavri polži mnogo številnejši kot n. pr. v Srednji Evropi. Tako jih je v charivskem zakladu bilo kakih sto kosov; pri vzhodnih Slovanih so kavrije uporabljali kot okras na ovraticah, a obešali so jih tudi na diademe in uhane. Nasprotno pa v najdbah, ležečih dalje na zahodu, torej tudi v Karpatski kotlini, prevladuje njih uporaba kot okras na ogrlicah, kamor so jih pritrjevali v manjšem številu.²⁶ Razvažanje kavri polžev po Evropi je bilo gotovo že delo krajevnih trgovcev.

Zadnje vprašanje, ki se pojavlja pri študiju kavri polžev, je, zakaj so bili ti polži vobče uvažani. Etnografska opazovanja v Afriki in v nekaterih območjih Evrope v nedavno minuli dobi izpričujejo, da so jih uporabljali kot plačilno sredstvo in kot zaščitni kulturni predmet.²⁷ Tako so tudi polži sorodnega plemena *Cypraea pantherina* imeli svoj pomen v rimski dobi v

²¹ H. Mitscha-Märheim, l. c., 42.

²² Delni seznam najdb kavri polžev iz prazgodovinskih najdišč na Pomorskem je podal Conwentz, l. c., 10—12. Glej tudi T. Voigt, l. c., 175, in M. Schilder, *Die Kaurischnecke. Die neue Brehm-Bücherei*, H. 46, Leipzig 1952 (poznam le iz referatov). Po J. Hadžiju, l. c., 71—74, so uporabljali v praveku le fosilne polže in nikoli te vrste, ki je bila priljubljena pri Slovanih.

²³ G. Jacob, l. c., 27—28; isti, *Der nordisch-baltische Handel der Araber im Mittelalter*, Leipzig 1887, 146—148.

²⁴ *Istorija kulture drevnej Rusi — domongoľskij period I*, Moskva-Leningrad 1948, sl. 205 in 206. R. Jakimowicz, *Wiad. archeologiczne XII*, 1933, tab. X.

²⁵ W. Holubowicz, l. c., 252—253; na istem gradišču je bil najden tudi odlomek steklenega okraska z arabskim napisom. J. Kostrzewski, l. c., 355.

²⁶ Le v eni najdbi v Karpatski kotlini v Szentés-Szent László je bila školjka obešena na krožčasti uhan.

²⁷ K. Táborský, *Zavinutci jako platidlo*, *Numismatické listy IX*, 1954, 59—64. G. Jakob, *Die Waren*, 28; V. V. Šedov, l. c., 98. Kavri polži so bili uvažani v Evropo še v srednjem veku, kakor poroča o tem Marco Polo.

kultu Afrodite in so jih nosili kot sredstvo proti neplodnosti.²⁸ Ali je bila tudi v naših deželah z nošnjo kavri polžev zvezana kaka taka predstava, ostane vendar odprto vprašanje. Vsekakor pa so ti polži lep dokaz trgovanja na daljavo na začetku srednjega veka.

RÉSUMÉ

A propos du problème des cauris parmi les fouilles slaves

Entre les siècles VIIIème et XIIème il y avait, à tout prendre, une grande quantité de cauris. En Russie les fouilles se trouvent dans deux zones. La zone sud s'étend depuis la ville de Tambovsk par l'Ukraine west et par l'Ukraine nord. La zone nord va de Vladimir jusqu'aux pays littoraux au nord-ouest de Novgorod. Il y avait des groupes indépendants dans le Bassin des Carpathes, en Autriche et en Bohême. En Russie les fouilles plus anciennes se trouvent dans la zone sud (VIIIème—IXème siècles), tandis qu'on trouve les plus récentes dans la zone nord. Les fouilles du Bassin des Carpathes, celles de la plaine de Pannonie et celles de la culture de Belo brdo appartienne au Xème siècle et à une époque postérieure. Les cauris en Europe doivent être considérés comme articles importés. Il y a un considérable écart de vue quant aux voies commerciales. Il n'est pas exclu que les cauris du Bassin des Carpathes soient parvenus de l'Europe orientale. On peut admettre que les fouilles de la Bohême soient en rapport avec le Bassin des Carpathes et avec la culture de Belo brdo respectivement. La grande quantité de cauris parmi les fouilles slaves des IXème—XIème siècles peut sans doute trouver une explication satisfaisante dans les relations commerciales ranimées avec le Sud-Est, territoire alors tombe dans la domaine des Arabes. La question à quelle fin les cauris eussent été utilisés est encore en suspens.

²⁸ T. Voigt, l. c., 176—178.